

groepen guerrillastrijders wisten zich te handhaven, vooral aan de westkust, het laatste groepje gaf zich pas in 1914 over. De in 1873 begonnen strijd in Atjeh had toen aan Nederlandse kant ruim tweeduizend Europese en inheemse militairen doen sneuvelen en ca. tienduizend doen sterven aan besmettelijke ziekten; voorts waren van de tienduizenden Javanen die als dwangarbeider naar Atjeh waren overgebracht, naar schatting vijf-en-twintigduizend bezweken en waren aan Atjehse kant tussen de zestig- en zeventigduizend personen gedood.

Van volledige 'pacificatie' was geen sprake: geïsoleerde guerrillastrijders bleven rondzwerfen tot in het begin van de jaren '30 en zij en anderen pleegden menigmaal aanslagen op Nederlandse gezagdragers alsook op inheemse: conservatieve aanhangers van de *adat* die het Nederlands gezag hadden aanvaard. 'Locale opstanden van flinke omvang', aldus van 't Veer, deden zich voor van '25 tot in '33' – men kon in de jaren '30 nòg de sporen ontwaren van de strijd die veertig jaar had gewoed en van de spanningen waaraan de Atjehers onderworpen waren geweest: hele landstreken bleven in verwoeste staat liggen en de bevolking had een groot deel van haar creatieve energie verloren; tot dat laatste droeg bij dat de naar de Nederlandse kant omgezwaaide inheemse heersers de dorpsbevolking zware herendiensten bleven opleggen in pepertuinen die hun grote inkomsten deden toevloeien.

Intussen was, voordat de Eerste Wereldoorlog uitbrak, niet alleen Atjeh 'gepacificeerd' – de mede door Kuyper bepleite 'afronding' van het Nederlands territorium had ook elders tot militair ingrijpen geleid: heel Sumatra en Celebes waren onderworpen, ook op Borneo was alle verzet gebroken, hetzelfde was geschied op Bali, Soembawa en Timor (Lombok was al in 1894 bezet) alsmede op eilanden in en bij de Molukken waar tevoren van erkenning van het Nederlands gezag geen sprake was geweest. Het was vooral van Heutsz die gedurende de periode van zijn gouverneur-generaalschap, 1904–1909, de grote stoot gaf tot de uitbreiding en consolidatie van het Nederlandse gezag in de gehele archipel. Ook het westelijk deel van Nieuw-Guinea maakte daar nu niet alleen formeel maar ook feitelijk deel van uit: rond 1900 waren er drie bestuursposten gevestigd.

★

¹ A.v., p. 293.